

"Momi" ve "Hamşetsi" Olmak.....

Özcan Alper'in yönetmenliğini yaptığı kısa metrajlı bir film olan "Momi"; Artvin yaylalarında yüzyıllardır konuşulan bir dil olan Hemşince'ye ve Hemşinlilere çekti dikkatleri...

BİA

25.05.2001 *Talin SUCUYAN*

BİA- Bu yıl Mezopotamya Kültür Merkezi (MKM) Sinema Birimi, yönetmenliğini **Özcan Alper'in** yaptığı kısa film **Momi** 'yi kazandırdı biz izleyicilere. Uluslararası İstanbul Film Festivali'nde de gösterilen film, **Artvin'in yaylalarında yüzyıllardır konuşulan** bir dil olan **Hemşince'ye** ve Hemşinlilere çekti dikkatleri...

Filmin yönetmeni **Özcan Alper** sorularımızı şöyle yanıtladı:

Neden, Momi'lere adanmış, Hemşince bir film yaptınız?

Biz Hemşinceyi büyükannelerimizden öğrendik. Evde, çocukken **ilk öğrendiğimiz** dildi. Dilin sözlü kültür aracılığıyla yaşamış olması büyükannelerin bu konuda en yetkin kaynaklar olmasını da beraberinde getiriyordu tabii. Filmde de onun için böyle küçük bir hikaye var. Çocuk birşey kaybeder ve bulmak için büyükannesinden yardım ister. Büyükanneler, elektriklerin kesildiği kış gecelerinde yanına toplanıp masallarını dinlediğimiz, başımız sıkışınca yardım istediğimiz, tam da Doğu felsefelerinde olduğu gibi yaşamın masalsı yönlerinin öğrenileceği kişidir. Bundan dolayı adını **Momi** koyduk filmin ve **büyükannelere ithaf** ettik . Film, tam da **ölmekte olan bir dille** çekilmiş olduğundan, büyükannelere ithaf etmek anlamlı ve gerekli de aslında.

Okullarda Türkçe öğrenmeye başlamıştık ama, biz her fırsatta biraraya gelip Hemşince konuşuyorduk. Hem öğretmenler kızıp yasaklıyordu, hem de öğrencilerden bazıları bizi ispiyonluyordu. Ama eve dönünce başlıyorduk Hemşince konuşmaya. Zaten babaannem hiç Türkçe bilmiyor, annemin de Türkçesi pek iyi sayılmaz. Diğer yandan da Türkçeyi iyi bilmemenin acısını yaşıyoruz. Birşeyi okuyup anlayıp anlatamamak gibi... O yüzden **kaçtım tarih derslerinden** hep . Öğrendiklerimizi anlatmamız gerekiyordu ve bunu da bir türlü beceremediğimden, tarih dersinin olduğu günler okulu kırıyordum. Birşeyin Türkçesini bulamamanın trajikomik bir yanı var.

Okuldan beri yazmaya çalışıyordum. **Öykü denemelerim** vardı. Ama o süreçte şöyle birşey farkettim. Sadece gündelik yaşamda bir dili kullanmak, o dile yazılı olarak da hakim olmayı beraberinde getirmiyor. Türkçe'ye hakim değildim. Öte yandan, Hemşince de yazı dili değildi. Sonra, kendi kendime dedim ki; **madem yazamıyorum** ben de derdimi **görüntü** olarak ortaya koyarım dedim.

Bu filmin senaryosunu öykü olarak yazmıştım. Öyküyü Türkçe olarak yazdığımda istediğim gibi olmadığını gördüm. **Hemşince ile başka birşey hissettiğime** karar verdim.

Tüm öykü Hemşince olunca istediğim gibi olduğunu gördüm. Bir taraftan da yaşadığım kültürün yok olmaya yüz tutmuşluğunu da göz önünde bulunduruyordum. Birilerinin manileri, destanları, günlük yaşamda konuşulan dili kaydetmesini istiyordum.

Hemşinliler ? Onları bize biraz anlatır mısınız?

Hemşinliler aslında kendilerine '**Hamşetsi**' diyen ama tarihi kaynaklarda **Hamşetsi Haylar** olarak adlandırılan **Hemşinli Ermeniler** . Bugünkü Hemşinliler sözlü kültürden dolayı bu yönlerini pek bilmiyorlar, öğrenmişlerse de kapatmışlar zamanla. Tarihçe vermek gerekirse, benim kendi okumalarımından bildiğim kadarıyla, yedinci sekizinci yüzyılda Ani Bölgesi'nde, (o zamanlar Yüksek Ermenistan denilen bölgede) **Araplardan kaçan ve Hamamaşen soyundan gelen Ermeniler** ; Kaçkar Dağları'na gelerek buralara yerleşirler. Bir dönem bağımsız bir beylik olarak varlıklarını sürdürürler.

1700'lerin başında ise Türkler buralara gelmeye başladıktan sonra, yöre bir ticaret kavşağı olduğu için, bölge üzerinde daha fazla hakimiyet kurmak üzere; Hıristiyan halka baskı uygulandığını biliyoruz. İslamlaştırma süreci başlıyor. 1680 - 1700 yılları arasında pekçok Hemşinli Müslümanlığı kabul ediyor, etmeyenler tabii göçe zorlanıyorlar. Daha çok Rusya'daki Karadeniz kıyılarıyla Türkiye'deki Karadeniz kıyıları boyunca bir dağılma söz konusu oluyor. Ve o dönemki topluluklar kendilerini **Hamşetsi Haylar** olarak nitelendiriyorlar.

Dağılanlar Hıristiyanlıklarını koruyor, **kalanların** ise bir dönem **Hıristiyanlık adetlerini yüksekteki yaylalara çıktıklarında** yerine getirdiklerine dair söylentiler var. Gizli din taşıma gibi bir süreç yaşanıyor. 1900'lerin başına kadar bölgeye gelen yabancıların seyahatnamelerinde böyle notlara rastlanıyor.

Özellikle **Cumhuriyet dönemine dair hiçbir kaynak yok** . Böyle bir talihsizlik var. Bugün için baktığımızda iki bölge sözkonusu.

Bir **Batı** Hemşin: Rize, Fırtına kıyısında yaşayan Hemşinliler ve yükseklerde yaşayanlar.

Bir de **Doğu** Hemşin.. Doğu Hemşinliler Hopa ve Borçka'da yaşayan Hemşinliler.

Köylerde kendi aralarında Hemşince konuşarak dili koruyabilmişler. Bunun da nedeni 1945'lere kadar, Sovyetler Birliği ile sınırların açık olması. Yazın burada hayvanlarını otlatıp kışın da Batum, Gürcistan, Soğumi bölgelerinde bir yaşamını sürdürüyordu halk. **Kent yaşamına fazla bulaşmadıklarından dillerini koruyabilmişler** .

Bugünden bahsederseniz, **hepsi geçmişini biliyor** . Bazıları tamamen reddediyor, bazıları da bildiğini kendine saklıyor. Ama artık genç nüfus üniversitelere gidiyor, bilinçleniyor ve kimliğini açıkça söyleyebiliyor.

Kısa film fikri ve Momi süreci nasıl başladı?

Kendi kendime tarihi araştırmalar yapıp bulduklarımı, günlük yaşamın ritüelleriyle,

görüntü dilinde birleştirip bir belgesel çekmeyi düşünüyordum zaten. Ama belgesel çekmek çok uzun vadeli bir süreç, onun için böyle birşey yapalım dedik. Filmde sadece bir kısa öykü anlatmadım, aynı zamanda **ilk kez o dilde bir parça** yapıldı. Birileri derlemişti ama, ilk kez **stüdyo ortamında** kaydedildi. O seste insanların konuşmaları kaydedilmiş oldu. Tam da sinemanın durduğu yerden bakınca çok da anlamlı. Sadece bir kısa film yapmadık, **tarihsel bir adım** da atmış olduk. İnsanların ilgisinden anladık ki, aslında insanlar yok olmakta olan kültürleri konusunda bir adım atmak gereği duyuyor.

Sözlü kültürün bir etkisi olarak, (TV'nin de hayata yoğun olarak girdiğini düşünürsek) dil yüzde 30 Türkçeleşiyor. Örneğin modern yaşamın ögesi olarak **çatalım** Hemşincesi yok fakat **kaşığım** var. Bardak yine aynı şekilde. Yazı dili -dilbilimciler de- olmayınca; uydurarak türetme yöntemleri yaygınlaşıyor. Mesela önce şişeyi görmüş biri, muhtemelen bardağa da **şuşe** diyor.

Babaannenizin, ailede bir 'bilge kişi' görevi üstlendiğini söylüyorsunuz. Onunla paylaşımlarınızı bize biraz anlatır mısınız?

Goncoloz hikayeleri vardır. Babaannem gerçek olduğuna inanıyor tabii. Gerçi sen de ondan dinlerken gerçek sanıyorsun bir an. Goncoloz hikayeleri aslında bir tür **kıssadan hisse** çıkarılan öyküler. Goncoloz denilenler kötüler. **O kadar kötü insanlar** olmuşlar ki, öldüklerinde toprağa gömülseler dahi, **toprak bile onları kabul etmez**. Toprağın onları bir hafta içinde dışarı atacağına inanırlar. Yarı köpek yarı insan gibi birşey olduğu düşünülür. **Sessiz yerleri** tercih eder, geceleri çıkar, bağırtıları yarı insan -kendi sesiyle-, yarı köpek sesidir. Babaannem, anlattığı hikayede, kendi köyünden bir arkadaşının Goncoloz olduğunu söylüyor. Öldüğü bir hafta olmamıştı ki, zincilerle bağlı Goncolozun **zincir seslerini** ve kapıları kapattığını anlatır. Yılan kovma, yılan bağlama gibi başka hikayeler de var. Biri hastalandı, ona bilmem ne duası okuyorlar Hemşince. Batıl inançları da var tabii bir yandan.

Benim tanık olduğum en güzel şey **Gor**. Bir nevi imece. Köyde birinin evi yapılacak diyelim. Bu bir kişinin altından kalkabileceği bir iş değil, bütün köy toplanır ve yardıma gider. Biri hastadır onun işini her evden giden birkaç kişi halleder. Gorların en güzel yanı **çalışmanın eğlenceye dönüşmesi**. İşin türüne göre genç kızlar bir tarafta erkekler bir tarafta türküler söylüyorlar. Gorlar tam da bir **kültürel taşıma aracı** oluyordu. Bir de kışlık mısırlar bağlanıp asılırdı. Bir akşam genç kızlar ve kadınlar; evlerde toplanıp türküler söyleyerek işlerini yaparlardı.

Filme gelen tepkiler nasıl ?

Filmi izleyen bir Hemşinliler bir de diğerleri var. Hemşinliler izlerken aldığım keyfi, hiçbir şekilde alamıyorum. Çünkü ne o dilde birşey okumuşsun, ne kayıt sesle birşey dinlemişsin ne de izlemişsin. Hemşinceyi ekrandan duymak müthiş bir heyecan, o heyecanı da anlayabiliyorum.

Herkes çok önemli birşey yaptığımızı söyleyip, hayıflanıyorlar, niye şimdiye kadar yapılmamış böyle birşey diyorlar. Hopa'da gösteremedik daha, orada duymuşlar, yaşlı bir

nine duymuş filmi ve konusunu Hemşince anlatmış... Zaten en çok ben **yaşlıların filmi görmesini istiyordum** . Sson yıllarda çocuklara Hemşince öğretmemek gibi bir eğilim doğdu ki, bu yanıştı.

Ankara'da çok hoş birşey oldu, filmi izlemeye gelen bir Hemşinli arkadaş ve Hemşinli olmayan eşi, '**Kızımız olursa adını Lusnika koyacağız** ' dedi. Daha filmi izlememişlerdi bile, ama gazeteden okuyup haberleri kesip saklamışlardı. Yine başka bir örnek de kendi ailemden geldi, ablaman çocuğuna isim koyulacağı zaman küçük kardeşimin, '**Ne olur Hemşince isim koyalım**' dediğini duydum. Bence bu çok önemli bir başlangıç, çünkü son yıllarda, isimler çoğunlukla Türkçe.

Artvin'de Hopa'da daha hiç gösterilmedi. Ama orda da çok komik bir olay olmuş. Biz filmi bir CD'ye bastırmiştık, üstelik CD eksik, bozduktı. Fakat biri o CD'yi almış ve Hopa'ya götürmüş, başlamışlar kahvelerde göstermeye. Ben başı yok diye dövünüyorum, orda insanlar kahvelerde toplanıp filmi izliyorlarmış. Kısa filmin en büyük sorunu izleyicisinin olmaması iken, böyle insanların kahvelerde toplanıp izlemesi çok hoş tabi.

Türkiye genelinde Hemşinliler kaç kişi?

Türkiye'de benim bildiğim kadarıyla 40 bin-50 bin Hemşinli var. Bir de tabii kent yaşamı ile beraber Hemşinli olmayanlarla evlilik arttı. **Hemşinlilerin çok azı memur olurlar** . Kendi işlerini yapıp **bağımsız** olmayı seviyorlar. Onun için pek fazla göç vermemiş son yıllara kadar. Hatta 'Hopa Hemşinlilerin meslek olarak ağır vasıta şöforlüğü, düşünce olarak da hep solcu ' olduklarını anlatan bir paragraf vardı okuduğum kaynaklardan birinde.

5000 bin kişi burada, **Adapazarı'nda** yüzyılın başında göç etmiş, **Hemşin köyleri** var. **Bursa'da** biraz var. Gala günü bin kişi gelmişti Nazım Kültür'e. Salonu 250 kişilikti, üç gösterim yapmak zorunda kaldık ona rağmen giremeyenler oldu.

Ermenilerin yaklaşımı nasıl oldu, nerelerde gösterim yaptınız?

Hemşinliler Ermenileri; Ermeniler de Hemşinlileri bilmiyorlar. Ermeniler 'Aaa böyle insanlar da mı varmış' gibi bir tepki gösterdi. Olumluydu tepkiler. New Yorklular da çok şaşırılmış mesela

Ankara'da Nazım Kültür'de gösterildi film. Eskişehir'de gösterildi, sonra oradaki festivale girdi, Trakya Üniversitesi'nde, Getronagan Lisesinden Yetişenler Derneği salonunda gösterildi. Ege Üniversitesi Kısa Film Fesitvaline gönderdik. Ayrıca İstanbul Kısa Film Günlerinde ve İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın düzenlediği İstanbul Film Festivali'ne kabul edildi. En son İtalya'da bir festivale gönderdik ama henüz bir haber alamadık. New York'da özel bir gösterim olmuş. Oradaki Hemşinliler ve Ermeniler gelmiş. Bir de New York'da ve Los Angeles'ta bir kanalda haftada üç saat Ermenice yayın yapılmış, orada göstermek istediler. 60/70 bin izleyicisi varmış.